

Opis źródła:

Fragment relacji Huberta Vautrina „Obserwator w Polsce” z opisem chorób i dolegliwości występujących na wsi polskiej, w tym kołtuna. Autor zwraca też uwagę na możliwe przyczyny ich występowania.

Miejsce wydania:

Polska Stanisławowska w oczach cudzoziemców, oprac. W. Zawadzki, t. 1, Warszawa 1963, s. 820-821.

Tekst źródła:

„Tępotą chłopów jest bez wątpienia skutkiem poddaństwa. Być może ma ona ponadto jakąś przyczynę natury fizjologicznej. Jest w każdym razie pewne, że Polacy częściej zapadają na choroby głowy niż innych organów. Epilepsja, dość rzadka w innych częściach Europy, jest w Polsce bardzo rozpowszechniona. Nierzadki jest tu widok ludzi cierpiących na rodzaj zawrotów głowy, które powodują nagły rozstrój władz umysłu. Chorzy tracą świadomość, wzrok i słuch. Biegną przed siebie krzycząc i wyjąc przeraźliwie. Wreszcie Polacy często mają na głowie guzy i narośle. Wszystkie te choroby, zagrażające siedlisku rozumu, mogą łatwo dotknąć i sam rozum. Bardzo możliwe, że przypisać to należy nadużyciu napojów alkoholowych” (*Horoscope politique de la Pologne*¹).

Kołtun jest chorobą wszędzie tu spotykaną. W *Encyklopedii* znajduje się długi artykuł o kołtunie, gdzie autor ubolewa, że lekarze mało znają tę chorobę. Dzieje się tak dlatego, że dotknięci nią są jedynie ludzie ubodzy, którzy nie korzystają z pomocy lekarskiej. Jeżeli ośmieliłbym się wypowiedzieć własny swój pogląd na tę szczególną dolegliwość, przypisałbym jej powstawanie przypadłościom związanym ze skorbutem, które nękają Polaków, tłustym i miękkim ich włosom, nieczystościom i ciepłu wydzielajacemu się z siana, na którym śpią z obnażoną głową. Te dwie ostatnie przyczyny tłumaczyć mogą zjawisko obserwowane niekiedy u koni naszych chłopów. Grzywa ich składa się ze splątanych, mięsistych sznurów, co chłopcy stajenni przypisu ją nocnym czarom złośliwych skrzatów.

Polacy utrzymywali, że kołtun przeniknął do ich kraju z granicy, podobnie jak i my z obcych krajów wyprowadzamy choroby, które ranią naszą dumę narodową.

¹ Prawdopodobnie chodzi o *L'Horoscope Politique De La Pologne ou se trouve le portrait caractéristique du Prince Héritaire de Prusse &c. &c. Cinquieme Edition, corrigée, argumentée, revüe & analisée par un Ex-Ministre D'Etat* z 1779 r.

Zwracałem już uwagę na błędność mniemania, jakoby obcięcie kołtuna groziło niebezpieczeństwem. Krwotok, który następuje po amputacji, łatwo daje się zahamować. W piechocie polskiej obcina się zawsze kołtun rekrutom, którzy nie zapadają na niego powtórnie, gdyż muszą czesać i pudrować włosy. Zabieg taki usuwa również inną chorobę tego samego pochodzenia, bardziej jeszcze dokuczliwą od kołtuna. Właściwości skóry i skłonność organizmu do szkorbutu sprzyjają rozmnażaniu się wszy. Żywią one taki pociąg do ciał i głów Polaków, że i cudzoziemcy uchronić się przed nimi mogą tylko za cenę największej ostrożności.

Słowniczek pojęć:

epilepsja – padaczka

Encyklopedia – *Wielka encyklopedia francuska* wydawana we Francji w latach 1751-1766.

szkorbut – choroba wynikająca z niedoboru witaminy C, zwana też gnilcem.

kołtun – <https://pl.wikipedia.org/wiki/Ko%C5%82tun>

Pytania do źródła

Pytania dla uczniów szkoły średniej (poziom podstawowy):

1. Jakie choroby zostały opisane w źródle?
2. Jak wyglądała sytuacja chłopów wg autora „Obserwatora”?

Pytania dla uczniów szkoły średniej (poziom rozszerzony): pytania dla poziomu podstawowego, a ponadto:

1. Jakie były przyczyny chorób opisanych w źródle według autora?
2. Jak postępowano z kołtunem w armii?

Wskazówki:

Warto wyjaśnić uczniom czym dokładnie był kołtun i zwrócić uwagę, że był uważany za polską przypadłość. Można również wykorzystać materiał do szerszej dyskusji na temat higieny w dawnej Rzeczypospolitej oraz rozwoju medycyny w okresie Oświecenia. Prezentowane źródło daje też możliwość przedstawienia bliżej postaci Huberta Vautrina, także jego działań w zakresie badań nad aerostatyką.

Literatura pomocnicza:

https://pl.wikipedia.org/wiki/Hubert_Vautrin

S. Salmonowicz, *Hubert Vautrin obserwator Polski XVIII wieku*, „Przegląd Humanistyczny”, t. 12, 1968, nr 1, s. 151-154.

D. Łukasiewicz, *Warkocz znad Wisły: pruski stereotyp brudnej Polski czy prawda historyczna?*, „Medycyna nowożytna: studia nad historią medycyny”, t. 2, 1996, nr 2, s. 83-104.

D. Krysa-Leszczyńska, *Poglądy polskich lekarzy na istotę choroby zwanej kołtunem*. „Archiwum Historii Medycyny”, t. 40, 1977. s. 213-218.

Najważniejsze cezury:

1751-1766 – daty wydawania Wielkiej encyklopedii francuskiej

1764-1795 – panowanie Stanisława Augusta Poniatowskiego

Imię i nazwisko osoby opracowującej rekord: Andrzej Buczyło